

републике изражава се кроз односе у федерацији (као и на међународном плану). Отуда, уколико се жели истинска равноправност Србије са осталим југословенским републикама (федералним јединицама), неопходно је отклонити непосредно-спољне, тј. компетенције аутономних покрајина на савезном нивоу. У томе смислу, аутономне покрајине би уставно требало дефинисати и поставити искључиво као *конститутивне елементе Републике* (државе Србије), којој примарно територијално припадају, преко које би (непосредно) и биле „укључене“ у федерацију.

Подсећамо, на овоме месту, да је квалитет и квантитет „унутрашње државности“ сваке наше републике у рукама њенога устава — док је питање (не)равноправности југословенских република у сложеној држави креација савезног Устава. С тим у вези, Предлог амандмана на Устав СФРЈ не предвиђа у датој области било какве системске промене.

Е) Најзад *нета* солуција — строго унитарна Србија без посебно оформљених аутономних покрајина, организована по идентичном обрасцу као и друге наше републике. Реч је свакако о екстремном решењу, о супротној крајности у поређењу са првим (постојећи уставни режим) и другим (федерализација Србије) предоченим моделом. У оквиру тако организоване Републике, односи између друштвено-политичких заједница одвијали би се једино на релацији Република — општина (градска заједница, односно заједница општина).

Ни ова варијанта (коју је, узгред, и најједноставније правно операционализовати), као ни прве две, није прихватљива и рационално оправдљива како из историјских, тако и из национално-политичких разлога.

3. Све у свему, стојим на становишту да је *најподеснија, најдоследнија и логички најоснованија, четврта* приказана солуција: изграбивање усклађене позиције државе Србије, не само унутар Републике, већ и у границама југословенске федерације. Не види се ваљан аргуменат за раскорак унутрашњег јединства Србије и њеног јединственог, као *целине*, иступања на савезном нивоу (и у међународним односима). При томе, остварење треће солуције — постојана и комплетна државност Србије на целој територији Републике, био би само први, нужни и хитни корак, што је *par excellence* у домену републичког Устава.

UDK — 342.4+330.342(497.1)

др Владета Станковић,
ванредни професор Правног факултета у Београду

УСТАВНЕ ПРОМЕНЕ И ПРИВРЕДНИ СИСТЕМ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Текст предложених амандмана на Устав СР Србије, поред осталог, пружа могућност за тумачење и разумевање узрока и слабости нашег привредног система. Општи је утисак да се са оваквим положајем СР Србије и са хетерогеном организационом повезаношћу бројних полицентрично организованих привредних субјеката у земљи уопште не обезбеђују неопходни друштвени услови за остварење јединственог привредног подручја, па

ни јединственог привредног система Југославије. Ово стање, уосталом, види се и на трговима (који су огледало економске моћи земље) и на трпезама (које показују достигнути животни стандард).

Међутим, ако су деобе и раздеобе надлежности бројних друштвено-политичких заједница по свом пореклу друштвена творевина, — о чему је и у рефератима и у досадашњој дискусији било доста речи, — нико нам није дао право да у друштвеним односима делимо природно богатство, које чини материјалну основу привредног живота.

Зато ћу своје излагање усмерити на два проблема: (1) на уставно регулисање човекове средине и (2) на неопходност континуираног рада на уставним променама.

1. Неприхватљиви су ставови чланова Уставне комисије из социјалистичких аутономних покрајина у односу на решења у XXX и XXXI амандману.

Предлог чланова Комисије из обе САП је да се подтачка б) амандмана брише, а у њој је реч о томе да Република јединствено — „за целу територију Републике, преко републичких органа“, уређује:

„б) Основе режима вода и биланс вода, који су од интереса за целу Републику, заштиту од штетног дејства вода и заштиту вода.“

Затим, предлог чланова Уставне комисије из САП Војводине на став 2 тачка 1. амандмана XXXI своди се на преформулацију поменуће тачке којом се изостављају из садржине Друштвеног плана СР Србије „основни правци“ (друштвено-економског развоја у појединим областима) и „заштита и унапређивање човекове средине“.

За мене су предлози чланова Уставне комисије неосновани, сходно следећим аргументима:

Устав СФРЈ говори о заштити и унапређивању човекове средине, како у Основним начелима (одељак V/6), тако и у нормативном делу (у члановима 87, 114/2, 117/2, 192, 193 и 181).

Субјекти заштите човекове средине веома су бројни, о чему говори члан 87. Устава СФРЈ. Цитирам:

„Радни људи и грађани, организације удруженог рада, друштвено-политичке заједнице, месне заједнице и друге самоуправне организације и заједнице имају право и дужност да обезбеђују услове за очување и развој природних и радом створених вредности човекове средине, као и да спречавају и отклањају штетне последице које загађивањем ваздуха, тла, воде, водотока и мора, буком или на други начин угрожавају те вредности или доводе у опасност живот и здравље људи.“

Одредбе овог члана веома су јасне и односе се на то /1/ ко је све субјект заштите и очувања човекове средине (и појединци, и организације удруженог рада, и остали институционални облици организовања, и све друштвено-политичке заједнице, којима се придружују и месне заједнице, као најужи облик територијалног организовања друштвеног живота) и /2/ шта чини садржину разноврсних активности којима се остварује заштита и унапређивање човекове средине. Једноставно речено, дужност је сваког субјекта (био он појединац или институционални облик организације рада и друштвеног живота) да се стара о човековој средини (јер на то „имају право и дужност“). Дакле, из текста члана 87. Устава СФРЈ, републике нису изузете из обавезе заштите и унапређива-

ња човекове средине, јер су облик друштвено-политичких заједница. То истовремено не значи да текст амандмана XXX и XXXI искључује обавезе наших аутономних покрајина у овој области.

Уосталом, погледајмо наше реке, — Сава, Морава (било која), Дрина, Тимок, Дунав, Ибар и многе друге, чија је лепота и снага опевана у многим песмама, — постале су данас колектори отпадних вода пуних отрова, смећа, фенола, радиоактивних отпадака, нафтних мрља и др. Сетимо се узнемирења која су месецима трајала загађивањем Ибра, Саве и других река. А Чернобил и да не помињемо!

Међутим, човек и његова индустрија загадили су не само реке, већ и мора, језера, водотоке, канале, тле, шуме и ваздух. Зато брига о природи која нас окружује треба, чак мора, да буде општа. А то значи да СР Србија, иако има аутономне покрајине, мора да уређује основе режима вода, да се стара о билансу вода и да својим друштвеним планом штити и унапређује човекову средину.

Друштвена пракса мењаће норме о човековој средини, мењаће се и мноштво субјеката који ће одлучивати о обезбеђивању материјалних услова привредног живота, али ако се једног дана наше воде сасвим загаде или због неразумног коришћења чак усахну, онда ће народ бити не пред деобом, већ пред сеобом. Јер, вода је основ нашег биолошког опстанка.

Не треба губити из вида да наша земља има велики хидропотенцијал (јер се у поређењу са другим европским земљама налазимо на другом месту), да га искористићемо само са око две трећине, (док су развијене земље већ искористиле скоро све своје хидроенергетске изворе), да наводњавамо само 2% обрадивих површина, а суседне земље 35—70%. Сетимо се само колико је трајао договор о коришћењу воде Дрине.

Неприхватљив је предлог да се из амандмана XXXI тачка 1. став два изоставе из садржине друштвеног плана СР Србије одредбе о „основним правцима“ друштвено-економског развоја. Питам се, ако друштвени план СР Србије не садржи „основне правце“, како бисмо креирали развојну и економску политику од заједничког интереса која треба да се остварује у нашој Републици као целини. Утврђивање основних правца развојне и економске политике је *conditio sine qua* поп превазилажења постојећих диспропорција у материјалној структури привређивања и разграђивања „националних економија“ које представљају корене садашње привредне кризе.

2. Све што смо видели последњих година и што смо чули јуче и данас овде у плодној расправи са импозантним бројем учесника, води нас на подручје општих проблема земље и намеће закључак да у садашњој фази, реализовањем амандмана који су пред нама, можемо постићи само делимичне резултате, који су, како рече проф. Златија Буквић-Вељовић „бледи“, те је нужно да се процес уставних промена настави, али не у недоглед. Дакле, потребне су брзе и корените промене уставног система.

Свакако, у даљем раду на уставним променама, нећемо моћи да заобиђемо ни разматрање Основних начела Устава СФРЈ.

Када се отвори Устав СФРЈ и када се прочитају уводне одредбе Основних начела, једно од првих питања је да ли може и даље да опстане став са следећом садржином:

„Радни људи, народи и народности одлучују у федерацији на начелима споразумевања република и аутономних покрајина, солидарности и узајамности, равноправног учешћа република и аутономних покрајина у органима федерације, у складу са овим уставом, као и на начелу одговорности република и аутономних покрајина за сопствени развој и за развој социјалистичке заједнице као целине”.

Да ли је ово начело ставило део изнад целине, у којој мери хоризонталне и вертикалне везе обезбеђују равноправност, да ли су сви делови целине у истој равни, да ли се тиме постиже задовољавајући ниво јединства делова исте врсте и да ли се тако могу остварити „јединствени интереси радничке класе и солидарност радника и свих радних људи”?

Оваквом регулативом друштвено-политичке заједнице у својој пракси у многе су потиснуле удружени рад, што је довело до примата:

- националног над класним,
- територијалног над функционалним,
- политичког над економским, и
- бирократског над самоуправним.

Дакле, мишљења смо да је поремећен редослед вредности самоуправног друштва. И, уместо промовисаног, а нерођеног, јединственог југословенског тржишта, добили смо „националне економије” а са њима: дезинтеграције, дуплирање капацитета (са налицјем: „неискоришћавање капацитета”), уска грла, структурне диспропорције, угрожавање природног богатства, незапосленост, паралисање економских закона, инфлацију, несаницу, материјално сиромаштво и богатство нормативизма које није заобишло ни наш садашњи уставни систем.

Устав је најзначајнији правни акт сваког савременог друштва, јер се њиме регулишу основи укупног живота. Он је од посебног значаја за привредни систем јер даје: вредносне карактеристике система, телеолошку одређеност система, карактер владајућих односа производње, карактер и облике својине, економски облик повезивања момената привредног живота, облик испољавања општег закона друштвене производње, основно начело расподеле, карактер и облике свесног усмеравања привређивања, основне привредне субјекте, начела повезивања са привредним системима других заједница итд.

Садашњи уставни систем у знатној мери не задовољава потребе нормалног функционисања и даљег развоја социјалистичког самоуправног привредног система наше земље. Зато су неопходне корените уставне промене.

Према томе, промене устава започете овогодишњим амандманима представљају процес који је отпочео и који треба успешно и даље развијати.

Правном факултету, свакако, као и досад у сличним приликама, чини част што има дужност да дâ свој допринос у превладавању уставне кризе.